

R a d o v á n L á l i c s

A szovjet írók második kongresszusa

A szovjet írók második kongresszusát tavaly decemberben tartották, teljes két évtizeddel az első kongresszus után. A szovjet írók szövetségének statútuma határozottan kimondja, hogy a kongresszusokat három évenként kell tartani. Ha tehát a szovjet írószervezet vezetősége tartotta volna a statutum rendelkezéseit, akkor a tavalyi kongresszusnak a hetediknek kellett volna lennie, feltéve, hogy egy kongresszus a háború miatt elmaradt. Szükségtelen e tény magyarázatába bocsátkoznunk. A Szovjetszövetség legutóbbi időben végbement társadalmi-politikai történéseinek körülményei közepette ez teljesen érthető. Ismeretes dolog, hogy a Szovjetszövetség Kommunista Pártjának 18. és 19. kongresszusa között teljes 13 esztendő múlt el. Szemmel látható, hogy a szovjet írók szövetségének igazgatósága nem sok gondot fordított a demokratizmusra a reá bízott szervezet irányításában. A kongresszust végre mégis összehívták, mégpedig nem azért, hogy végetvesse-nek annak a kínos helyzetnek, amelyet a statutum ily flagrns megsértése teremtett, hanem egy más, sokkal fontosabb ok miatt.

A szovjet irodalom kezdetétől fogva a második kongresszusig, a fejlődésnek egy különleges útját tette meg. Történelmének első korszakát, amely főleg a huszas évekre esik, egyrészt az alkotó kutatások, azok a törekvések jellemzik, amelyek oda irányulnak, hogy művészi formát adjanak az új valóságnak. Elsősorban ki akarták fejteni a forradalomban született új ember arculatát, másrészt viszont az irodalmi alkotás új felfogásáért harcoltak, amely telítve van időszerű társadalmi tartalommal, át van itatva a munkásosztály ideológiájával. Új művészi kifejezést kerestek, ellensúlyul a különféle burzsoá dekadens áramlatoknak, amelyek az Októberi forradalom után sem hagyták el hadállásaikat. Ebben a korszakban a szovjet irodalom jelentős sikereket ért el az írók egész sorát adta, akiket az olvasóközönség világszerte is elismert és megszeretett. A Szovjetszövetség társadalmi-politikai rendjében végbement változásokkal párhuzamosan az irodalom is fokozatosan veszíteni kezdte aránylag önálló társadalmi szerepét, s mindinkább a szovjet párt és államvezetőség agitációs propaganda eszközévé vált. Ez egyidejűleg a szovjet irodalom válság-korszaka is, amelyet a harmincas évek közepén már erősen érezni lehetett, amely azonban csúcspontját közvetlenül a második kongresszus előtt érte el.

Az irodalom alárendelése a párt- és az államgépezetnek nem ment könnyen és fájdalom nélkül. Folytonosan súlyos megrázkodtatások kísérték, amelyek nem rajzolódtak ki mindig világosan a szovjet irodalmi élet felszínén, de sok jelenség kétségtelenül arra mutatott, hogy ezek a megrázkodtatások léteznek. Ezeknek az irodalmi földrengéseknek igen sok tehetséges szov-

jet író esett áldozatul. Mert a szovjet irodalom, ilyen vagy olyan formában, állandóan és nagyon szívósan szembeszállt azzal, hogy az uralkodó csoport szűkkeblű, pragmatikus céljai alá rendeljék. Harcolt a társadalomban betöltött haladó szellemű szerepéért; harcolt, hogy a nép és az emberiség képviselője lehessen, amint Belinszki mondotta.

A szovjet párt- és államvezetőség, amely egyébként nagyon sokat foglalkozik az irodalom kérdéseivel, a két kongresszus között eltelt legutóbbi húsz esztendő alatt több ízben is megkísérelte, hogy a maga módján oldjon meg bizonyos irodalmi (és művészeti) vitás kérdéseket. Nem az irodalom érdekében tette ezt, hanem azoknak a feladatoknak az érdekében, amelyeket rá akart kényszeríteni az irodalomra. Ezenkívül, mivel az irodalom folytonos, végzettszerű ellenállást tanúsított, területén gyakran jelentkeztek olyan jelenségek, amelyek igen veszedelemessé válhattak volna, ha nagyobb arányokat öltenek. A szovjet vezetőségek, különösen a második világháború után, igen sok gondja volt az irodalom (és a művészetek) körül. A háború utáni első néhány esztendő folyamán a bolsevista párt központi vezetősége egész sor határozatot hozott az irodalomra és a művészetekre vonatkozóan, amelyek nem csupán tartalmuk, hanem számuk miatt is szembetűnők (összehasonlítva a második világháború előtti időben hozott határozatokkal). Feltűnő, hogy milyen jelentéktelen problémákkal foglalkozik egyik-másik ilyen határozat, ami rámutat arra, hogy milyen mértékben avatkozott bele a pártgépezet és az államhatóság az ország irodalmi életébe. Az 1946 augusztus 14-én megjelent, a „Zvezda” és „Lenyigrád” folyóiratokra vonatkozó hirhedt határozat mellett a bolsevik párt központi vezetősége a következő határozatokat hozta az irodalmi és művészeti kérdésekre vonatkozólag: „A drámai színházak műsorkeretéről és a repertoár javítására irányuló intézkedésekről (1946 augusztus 26)”, „A nagy élet című filmről (1946 szeptember 4)”, „V. Muradeli Nagy Barátság című operájáról (1948 február 10)”, „A Krokodil című folyóiratról (1948 szeptember)”, „az Ogonyok című folyóirat feljavítását célzó intézkedésekről (1948 október)”, „a Znanja című folyóiratról (1949 január 11)”, „a szöveg durva politikai eltorzításáról Mamjan Bedni műveiben (1952 április 24)”, és „a Cskalovi és Csitinszki kiadóvállalat által elküvetett hibákról M. I. Mihajlov műveinek kiadásában (1952 május 22)”. Ezenkívül a sajtóban gyakran folytattak kampányt a tudományban, az irodalomban és a művészetben előforduló elhajlások ellen (Alekszandár Veszelovszki komparativista irodalomtörténeti iskolája ellen, a „kozmodopolitizmus” és a Nyugat előtti „meghajlás” ellen, a színműbírálók csoportja ellen, a „konfliktus-nélküliség elmélete” ellen, és így tovább).

Ezek a közbelépések azonban nem sokat segítettek. A válság továbbra is mélyült és 1953 meg 1954 folyamán olyan jelenségek mutatkoztak, amelyek miatt a szovjet vezetőség komoly gondba esett és kénytelen volt újra közbelépni. Ezuttal a Központi Vezetőség nem adott ki újabb határozatokat, valószínűleg azért, mert az ilyen határozatok már túlságosan hitelüket veszítették és nem oldhatták volna meg a kérdést. Ehelyett az említett jelenségek ellen éles kampányt indítottak a párt szócsövében, a Pravdában, valamint a többi lapokban és folyóiratokban, s egyidejűleg elhatározták, hogy összehívják a szovjet írók második kongresszusát. A szovjet írók szövetsége nagyon tevékenyvé vált, s nagyon erőlyesen látott hozzá a kongresszus szervezett előkészítéséhez. A lapokban és folyóiratokban megkezdődött a kongresszust megelőző vita, amely tavaly egész nyáron és egész őszön át tartott. Az előkészületek keretében tartottak az íróknak azok a nemzeti kongresszusai is, amelyeket a múlt év folyamán az egyes köztársaságokban tartottak meg. A szovjet írók szövetségének különleges intézkedései körül meg kell említenünk a szövetség elnökségének határozatát, amely a Novij Mír folyóirat hibáira vonatkozik. Mindebből látható, hogy a kongresszusnak az volt az előzetes célja, hogy oldja meg, ha nem is a válságot (amelyet a Szovjetszövetségben nyíltan nem is ismernek el, hanem megjelölésére az „elmaradás” kifejezést használják), legalább bizonyos számú fontos elvi kérdést, amelyek a bolsevik párt központi vezetőségének határozatai ellenére is megoldatlanok maradtak, továbbá azokat a kérdéseket, amelyek az új körülmények között jelentkeztek. A kongresszusnak célja volt az is, hogy szabályozza a Szovjetszövetség irodalmi életének folyamatát és hogy egyensúlyt teremtsen a szovjet irodalomban, mivel ez az egyensúly az irodalom fejlődésének legutóbbi szakaszában meglehetősen mértékben megingott.

Megoldotta-e a kongresszus ezt a feladatot? Milyen eredményeket ért el, s mit jelentenek ezek az eredmények a szovjet irodalomra nézve?

Hogy legalább úgy-ahogy kielégítő jellemzést adhassunk a kongresszusról, vissza kell pillantanunk a rajta megtárgyalt elvi és szervezési kérdésekre. Itt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy tekintetbe kell venni nemcsak maguknak a kongresszuson résztvevőknek a véleményét, hanem azokat a véleményeket is, amelyek a kongresszust megelőző vita keretében, tehát előbb kaptak kifejezést. A szovjet írók második kongresszusa körüli tevékenység elválaszthatatlan egészet képez.

A szovjet írók második kongresszusán, sőt a kongresszus előtt is egy kérdéstről vitatkoztak, amely lényegesen fontos minden irodalomra (és általában minden művészetre), de a szovjet irodalomra és művészetre különösen. Ez az irodalmi alkotás viszonya az élethez, a társadalmi valósághoz. Vörös vonalként húzódik végig ez a kérdés az egész kongresszus előtti és kongresszusi vitán, minden bírálaton, a szovjet irodalomról írott és a kongresszussal kapcsolatos minden cikken. Az orosz irodalomban ennek a kérdésnek hosszú és gazdag története van. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy az orosz irodalom mindig közel állott az élethez és szükségleteihez. Mindig nagy társadalmi, politikai és erkölcsi ideálokat prédikált. Ahogyan egy alkalommal Alekszandr Hercen megjegyezte, az irodalom az a tribün volt, ahonnan az orosz nép a maga lelkiismeretének hangját hallgatta. Más irodalmakban az irodalmi alkotás és a valóság viszonyát gyakran tisztá estztétikai problémákkal fá-

tyolozták el. Csernisevszki, a nagy orosz bíráló és forradalmi harcos nem véletlenül írta meg már a múlt század közepén „A művészet esztétikai viszonya a valósághoz” című értekezését. Ezt a kérdést újra nagyon éles formában vetette fel a forradalmi munkásmozgalom a huszadik század kezdetén, amikor a különféle dekadens áramlatok ellen küzdött, mivel ezek az áramlatok tagadták az irodalom társadalmi jellegét. Érthető, hogy ez a kérdés az Októberi Forradalom idején is és utána is folytonosan előtérbe került. Közben azonban abban az időben, amelyről itt szó van, a hivatalos szovjet teoretikusok ennek az annyira világos tételnek olyan magyarázatot adtak, amely ellentétben áll a művészi alkotás lényegével és az irodalomnak, mint társadalmi tényezőnek a szerepével.

Közvetlenül a második kongresszus előtt és magán a kongresszuson is a művészi alkotás élethez való viszonyának problémája a szovjet irodalomban több formában jelentkezett. Egy ilyen forma az úgynevezett „konfliktus nélküli elmélet”. Mivel az uralom állandóan nyomást gyakorolt az irodalomra és mivel azt követeli, hogy az irodalom a szovjet kormány gyakorlati politikai intézkedéseinek a hírvérője legyen, a szovjet irodalomból eltűnt minden bíráló állásfoglalás a szovjet élet iránt. Az írók kezdték megkerülni azokat a tipikus társadalmi jelenségeket, amelyek a belső ellentmondásokat fejezik ki. Nem foglalkoztak a konfliktusokkal, amelyek nélkül nincs és nem is lehet meg még a szovjet társadalom sem, nem ábrázolták az élet negatív oldalát. A valósággal szemben elfoglalt ilyen álláspontra megfelelő magyarázatot is találtak. E magyarázat szerint a Szovjetszövetségben, amelyben — állításuk szerint — felépítették a szocializmust, s megteremtették az alapot arra, hogy fokozatosan áttérjenek a kommunizmusra, az ellentétes osztályokat megsemmisítették, tehát ezek szerint a szovjet társadalomban nincsenek összeütközések, mint a burzsoá társadalomban, ahol szakadatlanul ádáz osztályharc folyik. Ha tehát magában a társadalomban nincsenek összeütközések, akkor nem lehetnek az irodalomban sem. A dolog e logikája szerint az összeütközéseket maguknak az íróknak kellene kiagyalniók. Egyes bírálók azt állították, hogy a Szovjetszövetségben minden konfliktus csak a „jó” és a „jobb” között állhat fenn. Ezen az alapon olyan művek kezdtek keletkezni, amelyekben az élet-valóságot émielygős idillel helyettesítették. Az e fajta művek különösen a drámairodalom terén váltak jellegzetessékké.

Végül azonban a „konfliktus nélkülség elméletét” hivatalos részről is el kellett ítélni. Először már 1952-ben kampányt indítottak. A támadásra a jelzést a Pravdában 1952 április 7-én megjelent „Legyűrni a dráma elmaradottságát” című cikk adta meg. A „konfliktus nélkülség” kérdéséről ugyanebben az értelemben Georgije Maljenkov is beszélt 1952 őszén a Szovjetszövetség Kommunista Pártja 19. kongresszusán. A kampány ezután még inkább fokozódott és utóhangja a szovjet írók kongresszusán hangzott el. A „konfliktus nélkülség elmélete” olyan probléma, amely lehetővé teszi, hogy megértsük, milyen helyzetben van az irodalom a Szovjetszövetségben és hogy meglássuk, milyen folyamatok mennek végbe benne. Ez semmi más, mint az irodalommal szemben elfoglalt hivatalos állásfoglalás végső, logikus kifejezése; annak a helyzetnek a következménye, amelybe a legutóbbi húsz esztendő alatt a szovjet irodalmat belekényszerítették. A „konfliktus nélküli” műveket

ugyanazokról a pragmatikus állásokról ítélték el, amelyekről azelőtt ajánlották őket. Amint majd látjuk, ez az elítélés egész sor következtetésben szenved. Az ilyen művek, amelyek szépítik — vagy ahogyan a Szovjetszövetségben mondják: „lakkozzák” — az életet, szükségtelemek voltak, sőt még károsak is, mert említett tulajdonságaik folytán nem voltak kiadósak, nem lehetett olyan gyakorlati értékük, amilyenre számítottak, nem elégtették ki „a párt és az állam” (pontosabban mondva: az uralom) igényeit. A „konfliktus nélküli” műveket nem tették ki tehát éles bírálatnak, mivel realizmus-ellenesek voltak, mivel elleplezték és hamisan mutatták be a valóságot, mivel a művészet tagadását jelentették. Nem úgy ítélték el őket, mint rossz irodalmi műveket, hanem mint rossz agitációt, rossz hírverést.

Ebben a megvilágításban kell szemlélnünk a szovjet irodalomban a szatíra kérdését is, amely szorosan hozzákapcsolódik a „konfliktus nélküli” elméletéhez.¹⁾ A Szovjetszövetségben nem ellenzik a társadalmi jelenségek minden bírálatát, hanem csak azokat, amelyek veszedelmessé válhatnak az uralkodó kormányzatra nézve, amelyek túlságosan erős megvilágítást vetnek a szovjet társadalmi viszonyokra és megmagyarázzák a mai szovjet társadalmi-politikai rend lényegét. Ott a kritikát „a népnevelés egyik legkiadósabb eszközének” tekintik.¹⁾ Más szóval a szovjet párt- és államvezetőségnek jóindulatú, lojális, engedelmes és nem nyílt, igazi bírálat kell. Ez az, amit a Szovjetszövetségben „bírálatnak és önbírálatnak” neveznek és amit a hosszú gyakorlat teljesen világosan meghatározott. A fent említett határozatok után a szovjet szatírban teljesen urrá lett a „konfliktus nélküli” elmélete,²⁾ mert kétségtelen, hogy irodalmi területen ez volt a hivatalos politika is. Egy időben propagálták az úgynevezett „pozitív szatíráról szóló elméletet”, vagyis az olyan szatíráról szólót, amely dicséri a szovjet valóságot és kizárólagosan a nyugateurópai és amerikai társadalmi rendet, vagy, pontosabban mondva, a nyugati nagyhatalmak politikáját bélyegzi meg.

A „konfliktus nélküli” elmélete és a szatíra elleni kampány megkezdésével formailag megváltozott a viszony. A Pravda „a konfliktus nélküli” elméletéről a drámai irodalomban” című említett cikkében érintették a szatirikus művek kérdését is. Hangsúlyozták, hogy a szovjet társadalomban a szatirikus számára sok anyag van. „Drámaíróinknak — mondja a cikk — le kell leplezniök és irgalmatlanul meg kell vesszőzniök a kapitalizmus maradványait, a politikai lanyhaságot, a bürokratizmust, a renyhéséget, a szolgálékúséget, a beképzeltséget, a gögőt, a mohóságot, a munkavégzésnél mutakozó lelkiismeretlenséget, a szocialista tulajdonnal szemben megnyilvánuló gondtalanságot, fel kell fedezniök mindent, ami közönséges, ami hátrafelé húz, ami akadályozza a szovjet társadalom előrehaladását.”²⁾ Amint látjuk a szovjet társadalom tökéletlenségeinek jegyzéke meglehetősen nagy, még annak ellenére is, hogy ott — amint állítják — a szocializmus tökéletesen felépítették. „Nekünk Gogolyokra és Scsedrinekre van szükségünk” — mondotta az említett cikk írója. Ezeket a szavakat Maljenkov ismételte a Szovjetszövetség Kommunista Pártjának tizenkilencedik kongresszusán és mint jelmondatot,

mint formulát, igen sokszor idézték őket, valahányszor a szovjet irodalomról volt szó.

De vajjon ilyen komolyan gondoltak-e a Szovjetszövetségben a Gogoly és Scsedrin típusú szatírákra? Az erre a kérdésre vonatkozó összes tények és az egész vita, a Pravda cikkétől kezdve a kongresszus előtti vitákon át, a kongresszuson 1954 decemberében megtartott utolsó beszédekig azt mutatják, hogy a Gogolyokról és a Scsedrinekről szóló jelmondat csupán szép frázis volt. Már a Pravda cikkében van egy lényeges korlátozás, amely a szovjet társadalom negatív oldalainak ábrázolására vonatkozik. Azt mondja ugyanis a cikk, hogy „a pozitív hősökre nem szabad a negatív egyéneknek árnyékot borítaniok s ezeket az egyéneket nem szabad kidomborítani, kifejezőbb eszközökkel ábrázolni, mint a pozitív alakokat”. Egyébként egy pillanatban talán valóban a szovjet társadalom hiányosságainak gyökeresebb bírálatát követelték. A „konfliktus nélküli” elmélete” elleni említett cikket elég erélyes kifejezésekkel írták és a fenti korlátozás nem is volt nagyon észrevehető. A „konfliktus nélküli” elleni kampányt továbbra is elég éles formában folytatták. Azonban — amint már hangoztattuk — illuzió volt arra gondolni, hogy a fennálló körülmények között a szovjet „bírálat és önbírálat” határain belül igazi szatíra fejlődhet.

A szépítés, az élet „lakkozása” elleni erős támadásoktól felbuzdulva, amelyek olyan drasztikus módon jutottak kifejezésre a „konfliktus nélküli” elméletben”, illetőleg az ennek az „elméletnek” a hatása alatt írt művekben, a szovjet írók kezdtek napfényre tární gazdag életmegfigyeléseiket, mégpedig éppen azokat amelyek az élet negatív oldalára vonatkoznak. Új regények, elbeszélések és drámai művek jelentek meg, amelyekben teljes mértékben alátámasztották azt a megállapítást, hogy a szovjet emberek „szolgálékúek, közönségesek, lelkiismeretlenek, mohók”, akikről Zsdanov egyébként azt állította, hogy „egy egész fejjel magasabbak”, mint a világ többi emberei. Így mutatták be a szovjet embereket I. Gorodecki „Közéleti munkás” (Dejatel) című drámájában, amelyben a szerző a „városi tanács elnökének állását betöltő bürokratát” ábrázolta; Anatolij, Marijenhof „Trónörökös” című művében, ahol „egy csoport fiatal naplopót és haszontalankodót” mutatott be, L. Zorin „Vendégek” című darabjában, ahol szintén egész sor erkölcsstelen típussal találkozunk. Fjodor Panfjorov, ismert szovjet író „Volga — a folyók anyja” című regényében egy magasrangú pártfunkcionárust sötét színekkel merészelt ábrázolni. Regényének egyik főhőse, Malinov, tagja a párt kerületi vezetésének. Panfjorov kapcsolatba hozza Gogoly Manilovjával. Szinte mondhatnánk, hogy szándékosan adott neki hasonló vezetéknevet.

Hasonló módon egyes kritikusok is merészkedtek a szovjet életnek és negatív oldalainak rendszeres bírálatába kezdeni, neveltségessé téve azokat az írókat, akik dicsőímszókat zengenek mindenről, ami szovjet. B. Platonov bíráló kedvezően nyilatkozva Fjodor Panfjorov említett regényéről, azt mondja Malinovról, a regény hősről: „Malinov alakja — igaz, hogy bizonyos túlzásokkal és indokolatlan részletekkel — F. Panfjorov alkotó sikerét képviseli ... Ennek az alaknak az a konkrét feladata, hogy reális, időszervi környezetben bemutassa azt a magas párttisztviselőt, aki úgy viselkedik, mint valami nagyúr.”³⁾ Mark Scseglov,

¹⁾ V. Ivanov. Iz istorij borby za vysokuju idejnost sovjetskoj literatury, Moskva, 1953, 16—17 oldal.

²⁾ Preodolet otstavanie dramaturgii, Pravda, 1952 április 7.

³⁾ B. Platonov: Novoe v nasej zizni i literature, Zvezda, 1954, 4. sz., 155. oldal.

a fiatal szovjet kritikus Leonov „Orosz erdők” című regényének negatív alakját. Graciánszkijt elemelve, és bemutatva őt, mint a szovjet környezet képviselőjét, rámutat arra, hogy ez a haszontalan karrierista az idegenszerűség elleni harcot hogyan egyszerűsíti le arra, hogy Newton képét kidobolja az iskolai szertárból, vagy pedig arra, hogy vitatkozik, ki találta fel a kerékpárt.⁴⁾ Különösen érdekes M. Lifsic bíráló cikke Marietta Saginyan „Az író naplója” című könyvéről, amelyben az a szovjet író a Szovjetszövetségben megtett utazásairól és mint riportert, tapasztalatairól számol be.⁵⁾ Lifsic meggyőzően bizonyítja, hogy ez a neves és oly nagyon dicsért író mennyire felületes, amikor a szovjet gyárakat és kolhozokat írja le, másrészt pedig könyve elejétől végéig a szovjet élet kritika nélküli dicsőimnusz. Irónikusan összehasonlítja Marietta Saginyánt Borodin „Igor fejedelem” című operájának zenészévével, aki csak annyit tud, hogy idejében üt rá a harangra és énekl: „Örvendezzünk”. F. Abramov, a bíráló lesújtó kritikát mondott a szovjet falu életével foglalkozó regények egész soráról és rámutatott, hogy a bennük szereplő alakok mesterségesek, nem igaziak.⁶⁾ A szovjet irodalom bírálatában és annak hangoztatásában, hogy a szovjet irodalomban hazug módon mutatják be az életet V. Pomerancev ment legmesszebbre (Az irodalmi ösztönöségéről?) című cikkében). A hivatalos kritikusok a kongresszus előtt is és a kongresszuson is őt támadták leginkább.

De az írók, akik olyan szívesen és oly gyorsan tettek eleget a felhívásnak, hogy írjanak a szovjet élet rossz oldalairól, meg a kritikusok, akik az írókat ebben támogatták, a mostani körülményekhez képest túlnagy szorgalomról tettek tanúságot. A műveikre való reagálásból ítélve ekkora szorgalmat nem követeltek tőlük. A „konfliktus nélkülség” elleni küzdelem kezdeményezői és a szatira barátai azt akarták ugyan, hogy írjanak az írók a szovjet valóság negatív oldalairól, de ne éppen ilyen nagyon igazat... Alekszej Szurkov a kongresszuson tartott beszámolójában rámutat arra, hogy a szovjet irodalomban a végletekbe menő „konfliktus nélkülségből” áttértek az ellenkező végletekbe és a valóság jelenségeit kizárólag csak komor megvilágításban mutatják be. (Alighanem azt akarta mondani, hogy komor színében.) Ezeknél az okoknál fogva a kongresszust megelőző és a kongresszusi vita arra irányult, hogy kijavítsák a „hibákat”, és az „elhajlásokat”, továbbá, hogy „szabályszerűen» fejlesszék a szatirát. G. Alekszandrov a kongresszuson tartott beszédében megmagyarázta, hogyan kell értelmezni az összeütközéseket a szovjet társadalomban. Véleménye szerint a szovjet társadalomban osztályösszeütközések nincsenek, mert az osztályokat megsemmisítették. A szovjet társadalomban tehát csak életkonfliktusok vannak. Ezzel azonban nem magyarázott meg semmit, mert hiszen az osztályösszeütközések is életkonfliktusok. Viszont a magyarázat értelme egészen világos. Valami indokolást kellett találni a most végrehajtott eltérésre. Így kell magyarázni azt az állítást is, hogy egyesek összeütközéseket agyalnak ki az „egyszerű emberek és a nép meg az államszervezet között”,

vagy pedig konfliktusokat „idősebb és ifjabb nemzedékeink között” és így tovább. „Nem kell a valóságot szépitni, de konfliktusokkal sem kell kedveskedni nekünk!” — kiáltja G. Alekszandrov.⁸⁾

Szemmel látható, hogy ha kellene is Gogolyok és Scsedrinek a szovjet irodalomnak, akkor is csak megváltozott és nagyon korlátozott meghatalmazással. VI. Bahmetjev meghatározta a szovjet szatira és Gogoly meg Scsadrin szatirája között fennálló elvi különbséget: „Gogoly és Scsedrin a szatira csapásait mérve a feudális kormányzat bürokratizmusára, maga az államrend ellen küzdöttek. Mi pedig a kényelemszeretet és a formalizmus ellen küzdve, a mi berendezésünket védjük.”⁹⁾ A szatirát tehát besorozzák a többi szovjet apologétikai irodalomba. De a szatira természeténél fogva nem lehet apologia, mert ez ellentétben áll magának a genre-nak a lényegével. A szatira teljesen negáció, noha ez nem azt jelenti, hogy nincs pozitív programja. Ha nem így volna, akkor elveszítene minden értelmét és minden értékét. Ez továbbá nem jelenti, hogy a szatira mindent tagad, hogy azt is tagadja, ami egészséges és haladó. De a rohadtnak és a maradinak a tagadásával kiemeli a pozitív emberi ideálokat.

Tehát minden maradt a régiben. Az említett szatirikus színművek írói rágalmozókka nyilvánították, azokat a kritikusokat pedig, akik támogatták ezt a vonalat, nemcsak egyes cikkekben bélyegezték meg, hanem a szovjet írók szövetségének egy külön elnökségi határozatában is.¹⁰⁾ Fjodor Panfjorov ellen bizonyos adminisztratív intézkedéseket is foganatosítottak, s ugyanígy jártak el más írókkal szemben is. Panfjorovot, az Oktjabr folyóirat főszerkesztőjét leváltották állásáról, sőt mint egyszerű tag sem maradhatott ennek a folyóiratnak a szerkesztőségében, amelyet éveken át ő szerkesztett. Az írók kongresszusán nem hallatta hangját. Valóban mondhatjuk, hogy az írók ebben a helyzetben nem lelhetnek magukra és hogy nem könnyű a helyzetük. Még Szergej Mihalkov is, aki pedig rendkívül módon bókol a szovjet hatalomnak, tiltakozott az irodalomra vonatkozó álláspontok ilyen változtatása ellen. V. Mink egy vígjátékával kapcsolatban, amelyet először dicsértek, azután pedig nagyon leszídtak, Mihalkov a következőket mondja: „Ugyanannak az íróknak ugyanazon mű miatt hol hideg, hol pedig melegvízbe mártása, amint ismeretes, a véredények görcséhez vezet, a véredények görcse pedig sem szóserinti, sem pedig átvitt értelemben nem segíthet az íróknak, hogy teljesítse odairányuló kívánságát, hogy folytassa munkáját az irodalomnak ezen a „veszedelmes” szektorán.”¹¹⁾ Mint a Gogolyról és a Scsedrinekről szóló jelmondat előtt, a szatira nagyon „pozitívva” vált. Ismét kezdték előírni, mit szabad és mit nem szabad kigúnyolni. Ebben nagyon komikus fogalmazásokhoz jutottak. Egy író korábban feljegyezte azt a véleményt, hogy a szovjet szatirának nem volna szabad kigúnyolnia az olyan embereket, akiknek örnagynál magasabb rangjuk van. Kétségtelen, hogy ezt az álláspontot makacsul tartják, hiszen a kongresszuson egy író (F. Szopko) kénytelen volt megemlíteni, igaz, hogy elitelés-for-

⁴⁾ Mark Scseglov: Ruskij les Leonida Leonova, Novyj mir, 1954, 5. sz., 237. oldal.

⁵⁾ M. Lifsic: Dnevnik Marietty Saginyan, Novyj Mir, 1954, 2. sz.

⁶⁾ F. Abramov: Ljudi kolhoznoj derevni v poslevoennoj proze. Novyj Mir, 1954, 4. sz.

⁷⁾ V. Pomerancev: Ob iskrennosti v literature, Novyj Mir, 12. sz.

⁸⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954, dec. 25).

⁹⁾ VI. Behmetev Neresenye zadacsí (Literaturnaja gazeta, 1954, okt. 14).

¹⁰⁾ Ob osibkah surnala Novyj Mir, Novyj Mir, 1954, 9. sz. 4. oldal.

¹¹⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, december 22).

mában: „Akadtak olyan karrieristák... akik azt kezdték hangoztatni, hogy nem kell bírálni azokat a személyeket, akik magas állásokat töltöttek be, mert az ilyen személyek hiányosságai nem tipikusak, hanem csak azokra az emberekre nézve tipikusak, akik a ranglistán legfeljebb a második, vagy harmadik helyet foglalják el, alulról számítva”.¹²⁾

A „bírálat és önbírálat” különféle formái mellett, a határozatok és utasítások mellett a Szovjetszövetségben a szatirikus irodalom ellen közönséges adminisztratív intézkedéseket is használnak. Közülük egyeseket mellékesen megemlítünk. Ismeretes, hogy Mihail Zocszenko, a leghíresebb szovjet humorista, akiről 1934-ben az első kongresszuson teljes elismeréssel szóltak, és akit akkor beválasztottak a szovjet írók szövetségének igazgatóságába, már régóta teljesen elhalgatott. Ilj és Petrov elhunyt írók műveit nem adják ki többé, úgyhogy kitűnő szatirikus regényeik: a „12 szék” és „Az aranyborjú” a Szovjetszövetségben úgyszólván bibliográfiailag ritkaságnak számítanak. Ezekkel az adminisztratív intézkedésekkel kapcsolatban A. Talvir csuvas író a kongresszuson nagyon érdekes nyilatkozatot tett: „A Szovjetszövetség kultuszminisztériumának fő könyvkiadó vállalata nemrégiben elküldte hozzánk Cseboksáreba Kozlov inspektort, aki a terepre érkezése után megtiltotta a Csuvas könyvkiadó Vállalatnak a szatirikus művek kiadását...”¹³⁾ Semmiképpen sem állíthatjuk, hogy ez a tiltakozás valamit segít.

Hogy a szovjet irodalomban hogyan fogják fel az irodalmi alkotás és az élet viszonyát, az még világosabbá válik az úgynevezett pozitív kérdésben. Erről a kérdéstről vitakoztak majdnem a legtöbbit a kongresszus előtt is és a kongresszuson magán is. Mondhatjuk, hogy tulajdonképpen ez általában véve a szovjet irodalom egyik központi kérdése. Ezen a kérdésen kísérhetjük figyelemmel leginkább a szovjet irodalom fejlődési vonalát — buja virágzását a kezdetben, hanyatlását később és mai válságát. Konstantin Fedin úgy véli, hogy „az új ember alakjában, ahogyan legjobb könyveink ábrázolják, egyenesen megtestesült a szocialista realizmus módszere”.¹⁴⁾ Mi hozzáfűznénk: és megmutatta teljes tarthatatlanságát (abban a formában, amelyben a mai szovjet irodalmi gyakorlatban alkalmazzák). A huszas s némiképpen a harmincas esztendőket szovjet irodalma az új (és valóban új!) emberek impozáns képtárát adta, akik a forradalomban születtek és áthatja őket az a hősi lendület, amelyvel az új társadalmi rend építéséért és a szabad, merész, aktív és értelmes ember formálásáért küzdenek. Az írók új embereket, hőseket, az új humanizmus és az új erkölcs hordozóit ábrázolták, mert az ilyen embereknek határozott helyük volt az életben is. Mikor azonban az új erkölcsi és emberi tulajdonságok hordozóját az életben a legutolsó helyre szorították hátra, s helyette a talpnyaló, a karrierista és önző jött, a pozitív hős az irodalomban elveszítette előző jelentőségét. Akkor az új ember való alakját az ideális hős gígondolt képzetével helyettesítették. Ennek az ideális hősnak a receptjét az irodalom a bolsevik párt központi vezetőségének határozataiban, a Pravdában megjelent utasító cikkekben, a szovjet

írók szövetségében lefolytatott különféle „alkotó vitákban” kapta. Ezt az eljárást pontosan megfogalmazták egy cikkben, amely a kongresszus előtti vita keretében jelent meg. „A szocialista realizmus módszerét fejlesztve a határozatok rámutattak, mennyire rendkívül fontos a szovjet irodalomra nézve a pozitív hős bemutatása és gazdagították a szovjet irodalom pozitív hőseről alkotott elképzeléseinket”.¹⁵⁾ Itt mindent a feje tetejére állítottak. Az életre (vagy ebben az esetben a pozitív hősré ami egyre megy) vonatkozó elképzelések gazdagságát a vezetőség egy határozatának tulajdonítják, nem pedig az irodalomnak, amely pedig mindig segített feltárni az élet titkait. Az irodalmat a vezetőség határozataiban kifejezett eszmék illusztrátorává züllesztették.

A szovjet irodalom tehát ebben a kérdésben is sikertelenséget szenvedett. Ez az irodalom a második világháború után nem volt képes megteremteni a szovjet ember művészileg meggyőző alakját. Receptek szerint nem lehet művészi emberalakokat kidolgozni. Az írók könyvekben holmi papír-tökéletességeket nyújtottak, amelyeknek azonban semmiféle hasonlóságuk nincs a reális szovjet polgárokkal. A „konfliktus nélkülség elmélete” ellen folytatott kampány idején belátták, hogy az ideális hősek régi receptjei gyengék és érvénytelennek nyilvánították őket. Megállapították, hogy a pozitív hősek nem meggyőzőek, mivel túlságosan ideálisak és semmiféle hibájuk sincsen. Most azután elkezdődött a kampány az igazi hősek alkotása céljából. Csakhogy megint mindent receptek alapján készítettek. Egy cikkirő úgy véli, hogy a pozitív hősek fel kell lelkesülnie, amikor a város ünnepi kivilágítását látja, tüzes szerelmesnek kell lennie és esőben, fagyban ott kell állania kedvese ablaka alatt.¹⁶⁾ Nehogy hibát kövessenek el, az írók nagyon vigyázva adagolták hőseiknek a gyarlóságokat és az erényeket. A szovjet könyvek hőseinek pozitív és negatív tulajdonságaival foglalkozó vita a középkori skolasztikus vitákra emlékeztet, amikor azt találgatták, hány ezer angyal fér el egy tű hegyén...

A kongresszus előtti vitában egy E. Protopopova nevű író a „Komszomolszka Pravda”-ban „a pozitív hős ereje” cím alatt cikket jelentetett meg.¹⁷⁾ A cikk nagy vitát idézett elő. E. Protopopova tételeit nagyon támadták, elsősorban mint a „konfliktus nélkülség elmélete”-hez való visszatérést. Valóban E. Protopopova felfogása semmi más, mint ennek az „elméletnek” egyik formája. Protopopova azt követeli az irodalomtól, hogy valósítsa meg „az élő formában megtestesült ideált”. Gúnyolja azokat az írókat, akik azt állítják, hogy az életben nincsenek hiba nélküli emberek és hogy az ilyen emberek unalmasak, az irodalomnak pedig olyannak kell tükröznie az életet, amilyen. Azzal a számtalanszor ismételt gondolattal áll elő, hogy a szovjet művészek kötelessége szemügyre venni „hogyan születik az eszme a társadalomban, hogyan bocsátja életgyökereit, amelyek nem látszanak valamennyien”, és hogy „tehetségének erejével, az élet mélyreható tanulmányozásával és a szocialista társadalom fejlődésének ismeretével felfegyverezve élő alakokba öntse az eszmét, s úgy tárja a társa-

¹²⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 26).

¹³⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 24).

¹⁴⁾ Kongresszusi beszéd (Literaturnaja gazeta, 1954. december 26).

¹⁵⁾ A. Dementev, S. Sutockij, Partija — rukovoditel sovjetskoj pečati i literatury, Novyj Mir, 1954. 9. szám, 223–224 oldal.

¹⁶⁾ Vera Ketlinszkaja: Geroi i konflikty nasego vremeni, Literaturnaja gazeta, 1954. augusztus 14.

¹⁷⁾ E. Protopopova: Sila polozitelno geroja, Komszomolszkaja Pravda, 1954. július 13.

dalom elé, mint valami új politikai feladatot". Protopopova követeli, hogy az írók teremtsenek „ideális hőst”, akinek egyetlen egy hibája sincs.

Konsztantin Szimonov, a szovjet írók szövetségének egyik titkára a kongresszus előtti vita keretében egy cikket jelentetett meg amelynek a jellegzetes címe: „Miről lehet és miről nem lehet vitatkozni”.¹⁸ Szimonov a pozitív hősről és ellenlábásáról, a negatív hősről szólva azt mondja, hogy egyes írók a negatív hősöket bizonyos keserűséggel léptetik a színre, mások viszont azt elégedetten teszik. Ezek az utóbbiak a pozitív hősöket csak azért mutatják be, hogy — amint Szimonov mondja — „teljesítsék kötelezettségüket” (a Szovjetszövetségben tehát ez az írók kötelezettsége). Nem bocsátkozik abba a kérdésbe, hogy az író, ha valóban tehetséges író, megkerülheti-e a negatív típusokat, ha már az életben találkozunk velük (de még Szimonov sem tagadja, hogy ilyen típusok, valóban vannak a szovjet életben). Csak azért elégedetlen, mert az írók szeretik leírni az ilyen típusokat, a pozitív hősökről pedig csupán azért írnak, nehogy szemrehányásnak tegyék ki magukat, vagy pedig, hogy ne legyen valami kellemetlenségben részük. Szimonov helytelenül magyarázza, hogy miért szeretik az írók a negatív hősöket. Az írók a negatív hősöket nem azért szeretik, mert torzak és maradiak, hanem azért, mert rajtuk keresztül, ha a tagadás útján is, de kifejezik a jó és a haladás ideálját, humánus ideáljuk szépségét. Természetes, hogy az írók ma nem szeretik az úgynevezett pozitív hősöket, hiszen azok nem is az ő hőseik, hanem különféle határozatok és utasítások „hősei”. Rajtuk keresztül nem mondhatnak semmit. Az ilyen hősök nem elégíthetik ki az írók művészi alkotás iránt érzett szükségletét. De Szimonov hiába mérgelődik. Határozatokkal, utasításokkal és más eszközökkel rá lehet kényszeríteni az írókat, hogy „pozitív hősökről” (vagy bármiről másról) írjanak, de arra nem, hogy ezeket a hősöket szeressék is. Az orosz közmondás szerint „parancsszóra nem lehet szeretni”.

De vegyünk egy másik példát. Sz. Geraszimov „A művész és a hős”¹⁹ című cikkében a többi között az ifjú Oleg Kosevojról, A. Fadejev „Ifjú gárdájának” egyik hősről beszél. Az ifjú szovjet hős szavai, amelyeket a Hitler-hőhérok előtt mondott, nincsenek összhangban korával (hiszen csak 16 éves). „Éppen ez — mondja Geraszimov — hogy éppen ezekkel a szavakkal beszél, a kifejezés lapidáris durvaságától megisztított szavakkal, véleményem szerint ez az író érdeme, aki itt hősenek bolsevik intonációt adott, s ezzel felemelte a maga gondolkodásának, életfelfogásának, meggyőződésének, a maga emberi szenvedélyeinek a szintjére. Éppen ezzel a jelenettel jut az olvasó közvetlen közelébe Kosevojnak és rajta keresztül Fadejevnek, az írónak is, a legközvetlenebb, a legrövidebb vonalon. „Geraszimov azt állítja, hogy „az író magas célja” ebben az esetben indokolja a hihetőség „látszólagos” megcsorbítását és hogy emiatt „az igazság ereje” nem vész el. Csakhogy S. Geraszimov indoklása egy cseppet sem meggyőző. Miért kell Kosevojnak, a suhancnak Alekszandar Fadejev szavaival szólni? Nem volna természetesebb, ha Kosevoj a hitleristákhoz a maga gyermeki szótárával szólna? Nem volna ez művészileg meggyőzőbb, emberileg megrázóbb, s végül eszmei szempontból helyesebb? Ha a szovjet írók A. Fadejev

módszerét használják (a kritikusok pedig nevelik ezt), akkor vagy mint művészek tehetetlenek, vagy pedig különleges okuk van olvasóiknak nem mondani igazat az életről, vagy pedig — ami még rosszabb — ehelyett olyasmit nyújtanak, ami egyenesen ellenkezik az igazsággal.

A valóság tökéletesítésének ugyanezt a módszerét követeli Sz. Geraszimov akkor is, amikor a pozitív hős ellenlábásának — a negatív típusnak — az ábrázolásáról beszél. Ugyanabban a cikkben Jurij Janovszki ukrán író „Az államügyész lánya” című művének a művészi értékét tagadja, mivel ebben a műben — túlságosan sok a romlott ember. Geraszimov azon nem háborodik fel, hogy az államügyész lánya „züllött teremtés”. Megengedi, hogy lehetnek negatív típusok is, tehát ilyeneket lehet is ábrázolni. De nemcsak az ügyész lánya „züllött teremtés”, hanem ilyenek a szülei is és ilyen az ügyész egész családja is. Ez pedig már sok. De nemcsak az ügyész lánya „züllött teremtés”, hanem ilyenek a szülei is és ilyen az ügyész egész családja is. Ez pedig már sok. De nemcsak ez. „Ennek a műnek az a hibája — mondja Geraszimov —, hogy egyáltalán nincs benne olyan reális életkörnyezet, amelyben az államügyész torz családja oly módon domborodna ki, hogy mint jelenséget, meg lehetne bélyegezni.” Geraszimov nem tette fel magának a kérdést: „És ha talán nem is egészen természetes, hogy senki sem bélyegzi meg ezt a torz családát? Hátha a környezet, amelyben ez a család él, ugyanolyan?” Ma még azt is állíthatnánk, hogy ennek így kell lenni, mert különben a mű hőse abban a környezetben nem lenne államügyész.

Azt hiszem, ezekből a példákból világosan látható, hogy az említett cikkek írói ugyanazon az állásponton vannak, amelyen E. Protopopova és az úgynevezett „konfliktus nélkülség elméletének” követői is, noha az ellenkezőt igyekeznek bebizonyítani. Valamennyiüknek ugyanaz a művészetről alkotott felfogásuk, ugyanúgy vélekednek az irodalom lényegéről és feladatairól. Eszerint végül is nem lehet valami más irodalomszemléletük, mint azoknak, akik Protopopovát és a hasonló gondolkozásúakat képviselik. „Az irodalom bírálatában ránk nézve az első, a fő kritérium az a haszon, amelyet az irodalom kommunista ügyünknek nyújt és a művészi érték semmiféle elvont felfogása nem mentesíti azokat a műveket a szigorú bírálat alól, amelyek eszmeileg idegenek nekünk, s amelyek segítségükre lehetnek a mi ügyünk elérésének” — mondja Konsztantin Szimonov.²⁰ Ha elvetjük a „kommunista ügy”-re vonatkozó frázist, ami csak azért mondódott, hogy lehetőleg leplezze az író igazi szándékát, a többi szó nagyjából véve pontosan fogalmazza meg az irodalomra vonatkozó mai hivatalos szovjet fölfogást és azt a politikát, amely a társadalmi tevékenységnek ezen a területén folyik.

A többi kongresszusi anyag ezt a felfogást és ezt a politikát teljesen alátámasztja.

A hivatalos definíció szerint a szocialista realizmus irodalma — márpedig a szocialista realizmus uralkodó módszer nemcsak az irodalomban, hanem a szovjet művészet minden más ágazatában is — igaz módon ábrázolja a társadalmi valóságot, forradalma fejlődésében. Az eddig felsorolt tények nem az illel jellemzés javára szólnak. A szovjet irodalom teljesen alá van rendelve az uralkodó gépezetnek, teljesen

¹⁸ K. Szimonov: O diskussionnom i nediskussionnom, Znamja, 1954, 7. szám, 169. oldal.

¹⁹ S. Geraszimov: Hudoznik i geroj. Literaturnaja gazeta, 1954, augusztus 31.

²⁰ K. Szimonov: O diskussionnom i nediskussionnom, Znamja, 1954, 7. szám, 167. oldal.

a rákényszerített feladatok végrehajtásának útját járja. Az irodalomnak kell népszerűsítene, propagálnia a szovjet kormány intézkedéseit, védenie kell a kormány bel- és külpolitikáját, egy meghatározott irányban kell hatást gyakorolnia a szovjet polgárok öntudatának alakítására, mégpedig olyan irányban, amely a szovjet hatalmon levők számára kívánatos. Nem az a feladata, hogy a társadalmi valóság jelenségeit tükrözze, hogy e jelenségek lényegét és törvényszerűségét feltárja és megmagyarázza, hanem az előre megteremtett, reájuk vonatkozó képzeteket kell szuggerralnia. Jellegére nézve ez az eljárás nemcsak realizmus-ellenes, hanem mély ellentétben áll a művészi alkotásnak a lényegével is. Ez az eljárás a szubjektív idealista világnézetből ered. Ezért a szovjet irodalomban tulajdonképpen mindent a meghatározott előírások alá rendelték. Minden író és minden bíráló előre tudja, milyennek kell lenni annak a műnek, amelyet „a szocialista realizmus” módszerével írtak.

Az irodalomnak ezt az egy irányba terelését, ezt a csatornázását, ezt a szabályozását nemcsak a „hibás” művek bírálatával, új határozatokkal és utasításokkal hajtják végre. Erre a célra számtalan más módszer is van, amelyeket nagyon szorgalmasan alkalmaznak. Egyik ilyen módszer az író „nevelése”. Erről a kongresszuson nagyon sokat beszéltek és éppen ezt a kifejezést — a „nevelés” szót — használták. Az írókat nagyon gondosan készítik elő az eléjük tűzött feladatokra. Ezt az előkészítést szintén különféle módokon végzik. A Szovjetszövetségben még irodalmi intézet is van, amelyben az ifjú írókat iskolázzák. Nem kell azonban azt hinni, hogy csak a kezdőket, csak a fiatal írókat „nevelik”, csak velük „foglalkoznak”, csak nekik nyujtanak „segítséget”. A Szovjetszövetségben minden író „nevelnek”. Az íróknak nyujtott „segítség” igen gyakran nagyon kellemetlen formákat nyer, mert általában gyámkodássá, rákényszerítéssé. I. Ehrenburg a kongresszuson az írók „megsegítésének” e módjára egy nagyon érdekes szövegezt említett meg. „Irgalmatlanul segíteni fogunk társainknak” — mondta az író, akit Ehrenburg idézett. Ezután Ehrenburg hozzáfűzte: „Véleményem szerint irgalmatlannak az ellenséggel szemben kell lennünk, nem pedig társainkkal szemben”.²¹ Az írókra rákényszerítik azokat a témákat és azt a munkamódszert, amelyeket az írók nem szeretnek, s amelyek nem felelnek meg hajlamaiknak. „Nálunk Lenyigrádban — mondja Olga Bergholc kongresszusi beszédében — A. Prokofjev öröms alkotása dívik. Prokofjev csak a saját maga tónusában tud írni. És ime, már péhány éve más témákat kényszerítenek rá, amelyek neki nem felelnek meg és szidják, hogy nincs egyéni intonációja. De, sajnos, ez nem csupán Prokofjevvel történik”.²² Másrészt az írók képezik a Szovjetszövetség egyik legkedvezményezettebb foglalkozási ágát. Nagyon jól fizetik őket, s azok, akik szót fogadnak és teljesítik a „párt és a kormány” által eléjük szabott feladatokat, összehasonlíthatatlanul jobban élhetnek, mint a Szovjetszövetség többi polgára. Ez nem az irodalomról való gondoskodás, hanem a korrumpálás egy fajtája, amelyet szintén a szovjet irodalom „irányítás” rendszerével lehet magyarázni.

Az irodalmi munka irányításának és az irodalmi alkotás szabadsága korlátozásának egy másik formája az, hogy az írók műveiben, mielőtt a folyóiratokban, vagy külön könyvekben kiadnák őket, megváltoztatják a szöveget. A szövegváltoztatást gyakran a szerző beleegyezése nélkül végzik, sőt néha maguk a szerzők kénytelenek megváltoztatni szövegüket, mert különben művük sohasem láthat napvilágot. Néha a könyvek szövegét megjelenésük után is változtatják, de szintén nem alkotói művészi okok miatt, hanem azért, mert „hiba” van bennük. Ismeretes, hogy a Szovjetszövetségben az elhunyt írók szövegeit is változtatják. Még Maxim Gorki egyes műveinek újabb kiadása alkalmával is kihagytak néhány mondatot. Alekszandar Jasin, a költő azt mondta a kongresszuson, hogy Vladimir Majakovszki versgyűjteményéből még ma is „kihagyják az elutasított szerelemre vonatkozó megrázó és erejükben tragikus verssorokat és költeményeket”. „Még a Literaturnaja gazeta is betold néha a szerző tudta nélkül egy-két új verssor — a költeményekbe” — folytatta Jasin.²³ A jövőbeli irodalomtörténésznek sok dolga lesz, ha meg akarja állapítani a szovjet írók hiteles szövegét és biztos, hogy ebben a munkájában nagyon érdekes dolgokra bukkan. Az említett módon több élő szovjet író műveit dolgozták át. A legtöbb esetben a művekben rejlő politikai „hibákról” volt szó, nem pedig az irodalmi hiányosságot akarták kijavítani, mert ha vannak is ilyenek, sokkal kisebb mértékben fordulnak elő. Vaszilije Grosszant nagyon sokszor és nagyon élesen támadták „Az igazságos ügyért” című regénye miatt. Azután a regényt átdolgozták és Fadejev kongresszusi beszédében a legutóbbi évek legjobb szovjet irodalmi művei közé sorozta. Ez azt jelenti, hogy a művet politikai okonál fogva támadták és miután politikai „hibáit” kijavították, nemcsak jóvá vált hanem az egyik legjobb. Az is ismert dolog, hogy Fadejev „Ifjú gárda” című regényét átdolgozta, miután a kritika kifogásolta, hogy nem domborította ki eléggé a párt szerepét Krasznodon ifjúságának megszervezésében. Az más kérdés, hogy ezek a művek az átdolgozás után tökéletesebbekké, történelmi hűség szempontjából jobbakká váltak-e. Sok mindenből ítélve, ezt nem igen állíthatjuk.

Ilymódon a szovjet irodalom folytonosan a határozatok és utasítások Prokrusztesz-ágyán fekszik és ugyanolyan mütéteknek vetik alá, mint ez a híres ókori rabló a maga áldozatait. (Amint ismeretes, Prokrusztesz azoknak, akik az ő ágyához mérten túl rövidke voltak, kinyujtotta a lábukat, azoknak pedig, akik túl hosszúaknak bizonyultak, levágta a lábait).

Az irodalom irányításának és a pillanatnyi politikai, meg állami célok alá rendelésének egyik leghathatósabb eszköze az irodalmi szervezet, a szovjet írók szövetsége. A szövetség 1934-ben az első kongresszuson alakult meg ebben a formájában, de időjárásával társadalmi és professzionális szervezetből holmiféle állami intézménnyé változott, amelynek igen nagy befolyása van az irodalomra, sőt maguknak az íróknak az életére és munkájára is. Az írók szövetségének sajtószervei — újságai és folyóiratai — vannak, s ilymódon nagy mértékben hatást gyakorol a könyvkiadó-vállalatok munkájára és milliós alapokat kezel. Az írók nagy mértékben függnek tőle, anyagi tekintet-

²¹) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

²²) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

²³) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954, december 24.

ben is és könyvük megjelentetésének tekintetében is. Az írók szövetsége óriási hivatalnokgépezetet teremtett, és amint a kongresszuson Vera Ketlinszka mondotta, valóságos irodalmi minisztériummá alakult át. Napról-napra látogatják az írók, ott várakoznak a várótermekben, s könyörögnek, hogy ügyüket intézzék el. A kongresszus előtti vitára vonatkozó egyik cikk érdekesen írja le az írószövetség légkörét: „Ha belépünk a Vorovszki utca 52-es számú épületének bármelyik szobájába, sokan nagyon is érezzük, hogy nem alkotószervezetünkben vagyunk, hanem inkább egy irodalmi ügyekkel foglalkozó irodában. Ha toll-bajtársaiddal akarsz beszélni, akik az irányítás funkcióját végzik, előzőleg írásban kell jelentkezned, s néha hetekig kell várnod, míg fogadnak”.²⁴ Mintha Mihailo Koljcov első kongresszuson mondott tréfás jóslata valóra vált volna. Koljcov akkoriban, a jövődöbéli szövetségről szólva, szellemesen ezt mondta: „Az írók formaruhába öltöznek majd és a formaruha irodalmi műfajok szerint különböző lesz. Körülbelül ilyen: vörös zsinórt kapnak a prózaírók, kéket a költők és feketét a kritikusok. Bevezetik a jelvényeket is: a prózaírók jelvénye a tintásüveg lesz, a költőké a líra, a bírálóké pedig egy kisebb pálcá. Ha a kritikus kabátgomblyukába tűzött négy pálcával végigmegy az utcán, minden író „vigyázz” állásban köszönti”.²⁵ Az írók talán nem viseltettek ilyen isteni félelemmel a kritikusok iránt, de tény, hogy a Szövetség funkcionáriusai néha valóban megfélemlítik őket.

A szovjet irodalomnak ez az állapota pontosan tükröződött a kongresszuson elhangzott beszámolókon. A fő referensek és segédek sokkal kevesebbet törődtek azzal, hogy híven bemutassák a szovjet irodalom fejlődését az elmúlt húsz esztendő alatt, mint azzal, hogy indokolják és védjék az ezen a területen folyó szovjet politikát. A referensek a tényeket nem úgy válogatták és rendezték, hogy milyen a jelentőségük a szovjet irodalomra nézve, hanem aszerint, hogy mennyire voltak alkalmasak a szovjet vezetőség felfogásának bizonyítására és intézkedéseinek igazolására. Az így megválogatott és csoportosított tényekkel igyekeztek a szovjet irodalomról olyan képet alkotni, amely nem felel meg sem a szovjet irodalom történelmi fejlődésének, sem pedig mai állapotának. Ha megtekintjük a referátumokat és korreferátumokat, látjuk, hogy vannak köztük jobbak és rosszabbak, irodalmibb és kevésbé irodalmiak. Mindegyikből hiányzik azonban egy nagyon fontos tulajdonság, amelyet az effajta dolgokban mindig megkövetelünk: a tárgyilagosság. Sok fontos jelenséget, amelyek az elmúlt húsz esztendő szovjet irodalmát jellemzik, elhallgattak, vagy pedig csak elmosódó képet adtak róluk. Egyes írókat, akiknek az irodalomban megvan a maguk — nem is jelentéktelen — helyük, meg sem említettek, viszont másokra, akik kevésbé tehetségesek és kevésbé jelentősek, sokkal több figyelmet fordítottak. Ami pedig a legrosszabb, a felhasznált tényeket nem kapcsolták össze kellőképpen, a véleményeket nem elemezték, a tételeket nem bizonyították. A referátumok és korreferátumok gyakran gyengén, vagy sehogysémi indokolt állításokból állnak. Ezért lényegükben teljesen történelemellenesek, nem látszik bennük a szovjet irodalom fejlődési vonala, hiányzik belőlük a tények és jelenségek

logikus, okszerinti összekapcsolása. Mindent összevetve, a szovjet irodalom nem pontos, egyoldalú, sőt mondhatnánk, szándékosan elferdített képét adják.

Ez a megállapítás elsősorban Alekszej Szurkov „A szovjet irodalom állapotáról és feladatairól” című beszámolójára vonatkozik. Szurkov azt a feladatot kapta, hogy a kongresszuson ismertesse a szovjet irodalmat. Mindenek előtt ez a tény magában véve is jellegzetes és mutatja, hogy ennek a kongresszusnak a szintje az elsőhöz viszonyítva mennyire lesüllyedt. Az első kongresszuson a szovjet irodalomról a fő beszámolót Maxim Gorki adta, aki nemcsak nagy író, nagy alkotó volt, hanem eredeti irodalmi felfogásai is voltak. Most is találhattak volna írókat, akik az irodalomról sokkal többet mondhattak volna, mint Szurkov. Ezuttal azonban tiszta bürokrata vonalon haladtak. Szurkov ugyanis az írók szövetségének egyik funkcionáriusa. A referenstől ezen a kongresszuson nem követelték, hogy a szovjet irodalom ismertetését egyéni módon végezze. Egyszerűen hivatalnok-módon el kellett mondania azt, amit a hivatalos tényezőik gondolnak és mondanak. Ehhez a munkához Alekszej Szurkov elegendő volt. Valentin Ovecskin, arra célozva, hogy a beszámolóknak nincs egy eszméje, amely az egész referátumot áthatná, pontosan mondotta: „Alekszej Szurkov beszámolójából nekem az tűnt szembe, hogy az írók húsz esztendő munkájának eredményeit egy halomba dobálta össze. A referens irodalmunk alkotásait a közép-számok elve alapján ítélte meg”.²⁶ Szurkov szerint a szovjet irodalom története tulajdonképpen egyes kiemelkedő — gyakran mesteresen — kiemelt — írókból és művekből áll. Ebben nem látszik az egész, mert Szurkov a határozatok és utasítások vonalán, nem pedig az irodalom tényleges fejlődési vonalán jár. Ugyanilyen módon ismertette a szovjet irodalom mai állapotát is. Ebben a tekintetben még jellemzőbb Nikolaj Tihonov „A világ időszerű progresszív irodalma” című beszámolója. Ennek is az a fő jellegzetessége, hogy nincs álláspontja. Ő is — ahogyan Ovecskin mondotta — mindent egyhalomra hányt. Csakhogy amíg Szurkov, mint orosz, a szovjet irodalmat ismeri, vagy pedig megismerhette volna közvetlen tapasztalatból (mert a szovjet irodalom legjelentősebb része kétségtelenül a szovjet-orosz irodalom) — addig Nikolaj Tihonov időszerű világirodalomra vonatkozó ismereteit másod-, harmad-, sőt negyedikből szerezte. Magából a szövegből látszik, mennyire elveszett az anyagban, amelyet áttekintenie, rendeznie és értékelnie kellett volna. Tihonov beszámolójának vonala sem egyéb, mint a Szovjetszövetség külpolitikájának védelme és agitálása a béke-világutánc mellett. Még Tihonovnál is elképesztő a tárgyilagosságnak a hiánya és az az elvszerűtlenség, amely beszámolójának minden sorából előtér.

Az egyes írók és műveik értékét Tihonov aszerint ítéli meg, hogyan gondolkoznak a Szovjetszövetségről. Ha egy író valaha dicsérte a Szovjetszövetség politikáját, de most már nem dicséri, művei automatikusan művészi szempontból rosszak. „Másképp azt látjuk, hogy egyes írók, akik nemrégiben még igaz könyveket írtak, miután átléptek a reakció táborába, alkotás tekintetében zsákutcába jutottak. Ez különösen meggyőzően látszik az olyan írók pél-

²⁴) Nikolaj Panov: Tvorčeskij sojuz dolžen byt tvorčeskim, Literaturnaja gazeta, 1954. október 28.

²⁵) Pervyj Vsesojuznyj sezd pisatelej. Stenografickij otčet, Moszkva, 1934, 222. oldal.

²⁶) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 23.

dáján, amelyenek Pristley, Steinbeck, Diamel²⁷ — mondja Tihonov. Nem vitatjuk azt a lehetőséget (de csupán a lehetőséget), hogy egy író művészi alkotóereje csökken ideológiailag, vagy politikai nézetének megváltozása után, de Tihonov kötele lett volna állítását megindokolni. Ezt azonban egyetlen egy szóval sem tette. Egy más eset még festőibb módon mutatja, hogyan változik egy író értéke és jelentősége, attól függően, hogy „a szocializmus táborából a reakció táborába” lép át és fordítva. Jean-Paul Sartre, a francia existencialisták vezérének a szovjet sajtó éveken át támadta, mint a dekadens, rothadt, maradi irodalom legtipikusabb képviselőjét, mint az európai burzsoázia reakciós szellemének kifejezőjét. Mikor azonban a világhelyzetre vonatkozó politikai nézetei közeledtek a szovjet álláspont-hoz, illetőleg mikor 180 fokos fordulatot tett, Tihonov természetesen besorolta a haladó szellemű írók közé, igaz ugyan, hogy nagyon szégyenlősen.

Tihonov beszámolójában megadta hozzájárulását Jugoszlávia és a Szovjetszövetség viszonyainak normalizálásához. Beszámolója elején a fasizmus elleni harcok írók között megemlítette August Cezarecet és Iván Gorán Kovacsicsot, de ezt kiküldöttjeink közbelépésére tette. Ebből a példából is látható, hogy vagy nem nagyon értette beszámolójának tárgyát, vagy pedig szándékosan figyelmen kívül hagyott néhány lényeges dolgot. Nikolaj Tihonov beszámolója a korszerű progresszív világirodalomról, ugyanolyan, — ha nem nagyobb — mértékben, mint A. Szurkov és munkatársainak korreferátumai, azt mutatja, milyen irodalmi és eszmei színvonalon mozgott a szovjet írók második kongresszusa. Hangsúlyozza a kongresszus hivatalos jellegét, s olyan elemeket emel ki, amelyek idegenek a klasszikus orosz és szovjet-orosz irodalomhoz, ez utóbbinak fejlődése első szakaszában.

Ha azonban mindazok mellett, amiket elmondottunk, a két kongresszus közötti szovjet irodalmat annak az iránynak az alapján ítélnék meg, amelyet mesterségesen rákényszerítettek és olyan külsőségek alapján, amilyenben a kongresszuson a „vezetők” be akarták mutatni, nem kapnánk róla teljes képet, s ezek szerint ez a kép egyoldalú, sőt hibás lenne. A szovjet irodalomnak emellett a hivatalos oldala mellett van egy másik nemhivatalos oldala is. A mindenféle határozat, utasítás, előírás halmaza alatt folytonosan megvolt az alkotás egy élő áramlata, amely azt bizonyította, hogy a szovjet irodalomban nem minden halott. Ezt az élő áramlatot nem lehetett minden pillanatban eléggé érezni. Egyszer erősebb volt, máskor viszont annyira elgyöngült, hogy úgy látszott, teljesen el fog tűnni. De mindig megvolt. Ez egyrészt abból látszik, hogy a szovjet irodalomból nem tűntek el teljesen az igazi művészi értékű művek. Ilyen művek, igaz, napról-napra kevesebben vannak és amelyek meg is jelennek közülük, gyakran erősen el vannak torzítva a bennük előforduló „hibák” kijavítása miatt. Másrészt ez a tény abban az ellenállásban mutatkozik, amelyet a szovjet irodalom tanusított, sőt ma is tanúsít a hivatalos utasítások megölő szelleme ellen.

Ilyen ellenállást tanusított a szovjet irodalom a második kongresszuson. Erről úgy — ahogy az eddig ismertettek alapján is meggyő-

ződhattunk. A szovjet irodalom különleges körülmények között él, ezért az állandó gyámködés ellen kifejtett ellenállását nem mindig lehet pontosan felismerni. Néha nem tudja az ember, vajjon „bírálatról és önbírálatról”, vagy pedig igazi tiltakozásról van-e szó. Az ember, még ha általában jól ismeri is a szovjet stílust, nem tud könnyen kiigazodni teleírt papír áttekinthetetlen tömegében, ahol mindenki ugyanazt az állítást ismétli, ugyanazokkal a kopott szövegekkel, ahol valóban nem tudni, melyik gondolat kitől származik és ki kit idéz. Az irodalmat nemcsak az írók nézik kritikus szemmel, akik valóban nincsenek megelégedve az irodalmi állapotokkal, hanem találni ilyeneket még a legbürokratább bürokraták között is, úgyhogy valóságos erőfeszítésre van szükség, hogy az igazi bírálatot a hamistól megkülönböztessük. A kongresszuson az összes referensek támadták Protopopovát, a „konfliktus nélküliség elméletét”, a satíra ellenzőit és azokat, akik „lakkozzák az életet”. Konsztantin Szimonov annyira „radikális” volt, hogy még Maxim Gorkinak a szocialista realizmusra vonatkozó felfogását is bírálta, rámutatva arra, hogy a szocialista realizmus nemcsak a szovjet valóság afirmációját, hanem a kritikáját is tartalmazza, márpedig Gorkinál ez a kritikai elem nincs hangsúlyozva. Szimonov azonban a fent idézett cikkben²⁸) jelentősen figyelmeztet, hogy vannak dolgok, amelyekről nem lehet vitatkozni, márpedig éppen ez az, ami a valóság igazi bírálatát kizárja. Ezzel ellentétben azok az írók, akik valóban bírálni akarnak és akiknek van mit bírálniok a szovjet valóságban, kénytelenek tekintettel lenni különféle elhatárolásokra, nekogy a Szovjetszövetség ellenségévé nyilvánítsák őket. A szovjet irodalom állapotának igazi kritikáját eszerint gyakran ezekkel a kötelező szólamokkal takargatják, amelyekkel minden írónak meg kell fizetnie az uralom számára az adót. A rákényszerítés és a gyámködés politikáját ugyanígy leplezik a realizmusra, az élet igazi ábrázolására, a hibák megbélyegzésére és a többire vonatkozó nyilatkozatokkal. Az igazi kritikát legjobban arról lehet megismerni, hogy a hivatalos tényezők nagyon erélyesen reagálnak reá. Mégis hangsúlyoznunk kell, nagyon nehéz megállapítani, hol szűnik meg az „önkritika” és hol kezdődik az elvszerű kritika; a Szovjetszövetségben nincs lehetőség az álláspontok differenciálására. Végül is egyetlen olyan író sem élgedhet meg azzal a helyzettel, amelybe a szovjet irodalmat juttatták, aki becsüli a munkáját és nem vált egészen irodalmi hivatalnokká. Még I. Ehrenburg is, aki az uralom iránti hűségéről ismeretes, nagyon kritizált egyes irodalmi kérdéseket.

A kongresszuson és közvetlenül a kongresszus előtt a szovjet irodalom állapotának komoly bírálatát néhány író megadta, akik emiatt „valahogy nagyon is kiváltak a többi közül. (Nem mondhatjuk, hogy egy írócsoport, mert ezek az írók nem képeznek csoportot). Ehhez hozzájárult A. Fadejev is, aki beszédében külön kitért rájuk. Az említett írók: Valentin Ovecs-kin, Margarita Aligej, Olga Bergholc, Venjamine Kaverin, különösen pedig Mihail Solohov. Azok közül az írók közül, akik a kongresszus megtartása előtti kritikájukkal tűntek ki, meg kell említenünk Iljja Selvinszkit, akinek a cik-

²⁷) Sovremennaja progressivnaja literatura mira, Literaturnaja gazeta, 1954. december 23.

²⁸) Znamja, 1954. 7. szám.

ke körül nagy vita kerekedett,²⁹⁾ és azoknak az íróknak a csoportját, akik a Literaturnaja gazetéban közölt nyílt levelükben a szovjet írók szövetségének átszervezését követelték (V. Kaverin, Em. Kazakevics, Mih. Lukonin, S. Marsak, K. Pausztovszki, N. Pogodin)³⁰⁾, de ezek az írók nem maradtak magukra. Annak ellenére, hogy a kongresszust jól „előkészítették” és hogy lojális nyilatkozatokban egy csöppet sem szükkölködött, mondhatjuk, hogy éppen azok az írók nyertek a kiküldöttük körében legszélesebb körű támogatásra, akik a leggyökeresebb bírálatokat adták.

Az említett írók bírálatukban két dolgot állapítottak meg: a szovjet irodalom műveinek aggasztó leromlását művészi érték tekintetében és a szovjet irodalmi élet teljes bürokratizálását. „A kritika kirohanásaitól félve munkánkat és az irodalmi állapotokat sohasem a művészi kritérium szerint értékeljük” — mondotta Olga Bergholc, lenyíngrádi író. V. Kaverin ezt a gondolatot még jobban kiélezi: „Az író fáradt fejlel jön erre vagy arra a gyűlésre. És az írók egyik a másik után tartják a beszédeket, amelyekben az irodalomról, mint olyanról egy szó sem esik³¹⁾”. Olga Bergholc beszédében ugyanazt az eszmét hangoztatja, amelyet a kongresszus előtti és a kongresszusi vita folyamán más írók is kiemeltek. Azt ugyanis, hogy a szovjet irodalomból úgyszólván eltűnt az ember és az emberi érzés. Az embert „exkavátorokkal, szkreperekkel, csatornákkal” helyettesítették. Ez különösen a lírában látszik. Nincs és nem is lehet lírai költészet — mondja O. Bergholc — ha a költőnek nincs lehetősége, hogy valóban szabadon fejezze ki gazdag egyéniségét (amelyet ez a lenyíngrádi költő nem különít el a társadalmi környezettől). A szovjet kritikusok (értsd: az irodalom hivatalos képviselői) — folytatja Bergholc — esküdöznek égreföldre, hogy minél több „jó és különféle” költőt szeretnének látni (V. Majakovszki ismert szavai szerint), de cikkeikből ítélve azt kívánják, hogy csak egyetlen egy költő maradjon és az is „lehetőleg megboldogult legyen”. O. Bergholc bírálatát kiterjesztette a művészet többi ágára is. „A lírából majdnem egészen eltűnt a szerelem — mondja — ahogyan a festészetből a meztelen test, a filmből pedig a mozgás...”³²⁾

Solohov kritikája még lesújtóbb. Igaz, hogy beszédében ő is tartotta magát bizonyos korlátokhoz és megemlítette a szovjet irodalom elmúlt húsz esztendejének sikereit, felsorolva azoknak az íróknak a neveit is, akiket a legjobbakként tart. De a szovjet irodalom általa adott kiértékelése nagyon általános és egészbe véve nagyon negatív. „Mindemellett — mondotta — mint óriási kellemetlenségünk, ittmaradt ennek a szintelen, közepes irodalomnak a szürke áradata, amely a folyóiratok oldalairól hömpölyög elő és elönti a könyvpiacot”. Majd így folytatta: „Ideje már utját állni ennek a zavaros áradatnak. Közös erőfeszítéssel biztonságos gátat kell építeni ellene, különben az a veszély fenyeget bennünket, hogy elvesztjük olvasóink becsülését, amelyet hosszú éveken át a komoly írók nagy erőfeszítései árán értünk

el”. Solohov azt mondja, hogy szavai nem vonatkoznak az ifjú irodalmi erőkre, akik „beömlenek az irodalomba és egyik könyvtől a másikig növekszenek”, hanem éppen az idősebbekre, a már ismert írókra, akik közönséges iparosokká alakultak át.

Ami pedig M. Solohov beszédében a legfontosabb, a rossz irodalomnak erre az áradatára megfelelő magyarázatot is ad. A hivatalos kritikusok a szovjet irodalom „hanyatlását” magyarázva az egész ügyet az írók szubjektív hiányosságaira vezették vissza. Solohov ennek a „hanyatlásnak” mélyebbre ható okait kereste. Beszédének értelme és egyes kifejezett állításai alapján a szovjet irodalom mai súlyos helyzetét csupán azzal a bürokrata rendszerrel és bürokrata szellemmel lehet magyarázni, amely ezt az irodalmat csúcstól a gyökeréig átítatja. A szovjet irodalomban irodalmi hierarchia keletkezett, melynek a legmagasabbrangú képviselői úgyszólván szentek és sérthetetlenek. Ha egy író, aki már „nagysággá” vált — s még hozzá nem is mindig irodalmi tehetsége folytán — gyenge, vagy teljesen értéktelen irodalmi művet hoz nyilvánosságra, a kritika nem meri az illető művet érdeme szerint elbírálni, sőt „meg nem érdemelt, mértéktelenül bátorító bőkokat” mond neki. Ezzel kapcsolatban Solohov V. Ovecskint támogatva megtámadta az irodalmi jutalmazási rendszert. Véleménye szerint az irodalmi jutalmak elveszítették minden létjogosultságukat. Egyéni izlés alapján, nem demokratikus módon osztották ki őket. Nagyon gyakran majdnem teljesen értéktelen műveket részesítettek jutalomban és mellőzték azokat a könyveket, amelyek az olvasók körében méltán nagy sikert értek el. „Ilyen rendszer mellett — mondja Solohov — elszoktunk attól, hogy megkülönböztessük az aranyat a bronztól és a tökéletesen irányvesztett olvasó bizalmatlanul néz majd a következő megjutalmazott író könyvére”. Gúnyolva azokat, akik érdemrendekkel szeretnek cifrázkodni — és ilyenek az írók között is vannak — Solohov ezt mondja: „Nem, elvtársak, ragyogjunk inkább könyveinkkel, és pedig az érdemrendekkel!”³³⁾

A szovjet írók szövetségének munkáját, amely a szovjet irodalom egy fájó pontját képviseli, szintén éles és nagyon alátámasztott bírálatnak vetették alá. A munkára vonatkozó részletek, amelyeket a kongresszust megelőző cikkekben és a kongresszusi vitában ismertettek, nagyon erős benyomást keltenek. Nem csoda tehát, hogy a szövetség irányítói nagyon is találva érzik magukat. Ilja Szelvinszki az említett cikkben kikel három költőnek — A. Tvardovszkinak, M. Iszakovszkinak és A. Szurkovnak — a meg nem érdemelt, de minden esetre jól megszervezett feldicsérése és reklámozása ellen. A leghatásosabbat őt esztendő alatt A. Szurkov verseiről több mint húsz cikk és bírálat, A. Tvardovszkiéről ötven, M. Iszakovszkiéről pedig körülbelül negyven jelent meg. Szemmel látható, hogy a cikkeknek ez a száma nem áll megfelelő arányban a költő értékével és jelentőségével. Más költőkről, akik nemcsak hogy nem rosszabbak, hanem még jobbak is, mint a felsoroltak, összehasonlíthatatlanul kevesebbet írtak. Így ugyanabban az időben Sz. Kirszanovról négy cikk jelent meg, I. Szelvinszkiéről egy, N. Aszejevről pedig csupán egy „mérgező figyelmeztetés”, hogy egyik költeményében a fűzfa nem ott nőtt ki, ahol nőnie kellett volna. Szelvinszki hat esztendeig nem

²⁹⁾ I. Szelvinszki: Nabolevszjij vopros. Literaturnaja gazeta, 1954. október 19. Lásd továbbá S. Golovanovszki: Učit a ne komandovat. Literaturnaja gazeta, 1954. november 25. továbbá P. Brovka (Literaturnaja gazeta, 1954. december 22) és Musztaj Karim (Literaturnaja gazeta, 1954. december 24) beszédeit.

³⁰⁾ Literaturnaja gazeta, 1954. november 15.

³¹⁾ Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 22.

³²⁾ Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954. december 24.

³³⁾ Lásd: Literaturnaja gazeta, 1954. december 26.

volt képes kinyomatni egyik tragédiáját, s mikor végre mégis kinyomatták, a kritikások „nagyon szervezetten... nem vettek róla tudomást”. Szelvinszki ezeket a szokásokat és módszereket összehasonlítja azzal az idővel, amikor még nem volt „irodalmi minisztérium”.³⁴ A szövetség telibetalált funkcionáriusai gyorsan és nagyon epésen válaszoltak, de akadtak írók, akik támogatták Szelvinszkit. Száva Golovanivszki idézi Gorki szavait, hogy „a párt és a kormány elveszi tőlünk a jogot, hogy egymásnak vezényeljünk”.³⁵ Sz. Kirszanov pedig rámutat arra, hogy „az írók szövetségében nem szabad fölötteseknek és kérvényezőknak lenni, sőt olyan körülményeknek sem, amelyek ezeket is, azokat is szülik”.³⁶ Solohov beszédében nagy figyelmet fordított erre a kérdésre és támadásait különösen K. Szimonov és hű segítője, Rjurikov ellen intézte. Azoknak az íróknak a csoportja, akik aláírták a már említett nyílt levelet, követelte, hogy vizsgálják meg a szovjet írók szövetségének mostani szerkezetét. Főleges megemlíteni, hogy ezt az indítványt nem fogadták el. A kongresszus azon a véleményen maradt, hogy „gyökeresen fell kell javítani a munkát” az írók szövetségében, de a szövetséget továbbra is erősíteni kell.

Azt hiszem, most lehetne felelni arra a kérdésre, amelyet e cikk elején felvetettünk. A szovjet írók második kongresszusának nem sikerült megoldania azokat az ellentmondásokat, amelyekbe a szovjet irodalom került. És nem

sikerült kihúznia a szovjet irodalmat már régóta tartó súlyos válságából. A kongresszus csak még világosabban rámutatott arra, hogy ez a válság fennáll. M. Solohov esete ebben a tekintetben nagyon jellemző. A kongresszust ugyan nagyon gondosan szervezték meg, különösen pedig a rajta lefolytatott vitát, de azért a meglepetéseket mégsem lehetett elkerülni. A szovjet irodalom hivatalos szóvivőire Solohov beszéde nagyon kellemetlenül hatott. A dolog annyival súlyosabb, mivel Solohov ma kétség kívül a legnépszerűbb és legismertebb szovjet író, nemcsak a Szovjetszövetségben, hanem világszerte is és mivel kritikáját nagyon szuggesztíven mondotta. Hivatalos részről megkísérelték Solohov beszédét úgy bemutatni, mint személyes leszámolást. De minden tény az ellenkezőjét bizonyítja, azt, hogy ez komoly bírálat volt, még akkor is, ha epésen és temperamentumosan mondotta el. Ezért aztán felszólították a legismertebb írókat, hogy feleljenek Solohovnak. És ami még fontosabb, abból ítélve, ahogyan beszédét a kiküldöttek fogadták, szemmel látható, hogy nincs magára hagyva.

Az eredeti terv szerint a szovjet írók második kongresszusának meg kellett volna mutatnia, hogy a szovjet irodalom eddigi hivatalos vonalát egy szívvel-lélekkel helyeslik. Ezt az egyöntetűséget azonban nem mutatta meg a kongresszus. Csak azt mutatta meg, hogy szófogadó, sőt még azt sem állíthatjuk, hogy ezt is a maga jószántából mutatta. Mindennek ellenére is ez fontos jel, amely arra mutat, hogy a szovjet irodalom válságát a jövőben meg fogják oldani.

(Fordította Hornyik János)

³⁴) Lásd: Literaturnaja gazeta, 1954, november 25.

³⁵) Literaturnaja gazeta, 1954, november 25.

³⁶) Kongresszusi beszéd, Literaturnaja gazeta, 1954.

Konyovics Milán

Tájkép (olaj)